

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Базилевич Н.О.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

Досліджено етапи формування нового особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні школярів. Проаналізована система фізичного виховання починаючи з ранніх етапів розвитку людської цивілізації, концепції духовних шкіл Стародавнього Сходу. Розкрита сутність принципу природо відповідності виховання як основи формування духу і тіла. Проаналізовані основні засади творення української системи тіловиховання, її історичне підґрунтя, поєднання тіловиховання із самовихованням особистості. Визначені основні суттєві ознаки, принципи і завдання особистісно зорієнтованого фізичного виховання школярів.

Ключові слова: фізичне виховання, особистісно зорієнтоване виховання, школярі, гуманістичний підхід.

Постановка проблеми. Проголошення державної незалежності України, принципів демократизації і гуманізації суспільного життя викликало кризові явища також і у системі фізичного виховання також. Цей стан зумовлений як соціально-економічною кризою, так і політичною – переходом від авторитарних до демократичних форм управління державою і суспільством.

Дослідження провідних спеціалістів не лише дозволили обґрунтувати необхідність перебудови системи фізичного виховання, але і визначили її основні напрямки. Це перш за все реалізація принципів гуманістичної педагогіки і психології, де особистість дитини є найвищою соціальною цінністю, а учень перетворюється з об'єкту соціально-педагогічного впливу педагога в суб'єкт активної творчої діяльності.

Забезпечення фізичної і духовної досконалості на всіх вікових етапах розвитку дитини стало можливим через системне розв'язання педагогічних і соціальних проблем, тобто розуміння і реалізацію цих важливих завдань у діалектичній єдності. Критерієм їх усвідомлення служить реальна практика, яка проявляється у різних видах і формах діяльності: педагогічній, сімейній, громадській, фізкультурно-оздоровчій, рекреаційній тощо.

Інтенсифікація навчально-виховного процесу, погіршення екологічних та економічних умов життя актуалізують проблему пошуку нових моделей і підходів у педагогічній науці, спрямованих на гуманізацію навчання, активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, на формування гармонійно розвиненої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистісно зорієнтоване виховання має глибоке коріння, але у сучасну вітчизняну педагогіку увійшло лише наприкінці минулого століття, завдяки науковим розробкам І. Беха [1, с. 5]. Провідні принципи особистісно зорієнтованого навчання визначають у своїх дослідженнях С. Подмазін [6, с. 8] та І. Якиманська [8, с. 14].

З метою підвищення ефективності впливу фізичного виховання на розвиток організму школярів у наш час вченими ведуться пошуки нових підходів, зокрема особистісно-орієнтований підхід розроблявся і впроваджувався у практику загальноосвітніх шкіл Н. Фролової [7, с. 14]; визначаються більш результативні форми організації діяльності школярів та ведуться пошуки методичних прийомів і засобів, що активізують інтерес учнів до уроків фізичної культури О. Дубогай [3, с. 55]. Історичні етапи розвитку фізичної культури з давніх часів до наших днів досліджувалися Н. Пангеловою [5, с. 226].

Однак, на сьогодні ще **недостатньо дослідженою** залишається проблема комплексної реалізації ду-

ховних цінностей на фоні фізичної досконалості, а також не враховуються історичні аспекти формування педагогічної науки, загалом, та особистісно зорієнтованого підходу в процесі фізичного виховання школярів, зокрема, що й обумовило вибір теми дослідження.

Мета статті. На основі аналізу психолого-педагогічної та історичної літератури дослідити шляхи розвитку, становлення та специфічні особливості педагогічної системи реалізації особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні школярів.

Результати дослідження. На ранніх етапах розвитку людської цивілізації виховання було в основному фізичним, оскільки такими були соціальні замовлення та вимоги життя. Із змінами та ускладненнями в суспільстві соціальних відносин змінювались і функції фізичного виховання. Поступово відбувався процес його втілення в сферу матеріального виробництва та духовне життя людей.

Взаємозв'язком фізичного і духовного виховання вирізнялись фундаментальні концепції багатьох духовних шкіл Стародавнього Сходу. Так, за системою Йоги, фізичний розвиток людини (Хатха-йога) – це перший крок до гармонізації, а розвиток духовної сфери являє собою завершення попереднього розвитку фізичної, емоційної та інтелектуальної сфер. Система Йоги розробляє практичний шлях звільнення (розширення меж буття) людини через систематичні вправи тіла і свідомості, які призводять до внутрішнього зосередження. Постулати даної системи лягли в основу сучасних методик Східних єдиноборств (айкідо, карате, кун-фу, джиу-джитсу тощо).

Прагнення пізнати природу людини, її соціальну роль у суспільстві призводять до усвідомлення провідної ролі фізичного виховання. Класики зарубіжної педагогіки (Я. Коменський, Ж. Русо, Й. Песталоці, Р. Малкастер), а також вітчизняні вчені (К. Ушинський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський) будували свої науково-педагогічні системи, враховуючи сутність принципу природовідповідності виховання як основи формування духу і тіла підрастаючого покоління [7, с. 7].

Принцип культуровідповідності в навчанні і фізичному вихованні не менш важливий і передбачає слідування за ідеалом (освітнім і виховним) певного часу і свого народу. Емпіричним шляхом народна педагогіка дійшла висновку, що фізичний розвиток дитини сприяє виробленню таких важливих рис, як наполегливість, відвага, рішучість, чесність, дисциплінованість, здатність до переборення труднощів тощо.

Фізичне загартування молоді займає особливе місце у Запорізькій Січі. Козацька молодь систематично розвивала свої природні задатки, вдоскона-

лювала тіло і душу, однаково піклувалась про своє інтелектуальне, моральне, духовне і фізичне удосконалення [2, с. 42].

Практичним втіленням гуманістичних ідей і принципів педагогічної науки, стала розроблена П. Лєсафтом система фізичного виховання, заснована на всебічному вихованні з урахуванням вікових, анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей дитини [4, с. 34]. Рациональне співвідношення розумового і фізичного виховання, особливо в дитячому віці, вважалося одним з найважливіших принципів у розробленій ним системі шкільної освіти. Вчений вважав, що «...будь-яка одноманітна діяльність втомлює, пригнічує молоду людину і вбиває в неї самостійність. Необхідно, щоб розумове і фізичне виховання йшли паралельно, інакше ми порушимо правильний хід розвитку в тих органах, які залишаються без вправи» [4, с. 79].

П. Лєсафт прагнув обґрунтувати систему фізичного виховання відповідно до фізіологічних закономірностей і вікових особливостей дітей, що послужило підставою для формування педагогічних принципів послідовності, поступовості, гармонійності фізичного розвитку. Він вважав, що до учнів у процесі фізичного виховання треба підходити як до особистостей, що прагнуть до самовдосконалення. Висуваючи основні завдання освіти, які передбачають вироблення в особистості свідомого відношення до своїх дій, П. Лєсафт прагнув розвинути в дитині бажання самовдосконалення шляхом поступового наближення до ідеалу [4, с. 225].

Таким чином, всі основні принципи гуманістичної педагогіки (природовідповідності, культуровідповідності, демократизації, комплексності тощо) знайшли своє обґрунтування і практичну розробку у започаткованій П. Лєсафтом та його однодумцями системі фізичного виховання дітей та молоді. Однак, в період тоталітарного комуністичного режиму на зміну гуманістичним ідеалам фізичного виховання, розробленим Я. Коменським, К. Ушинським, П. Лєсафтом, приходить новий тип «фізкультурного руху» з жорсткою організацією і регламентацією, які були передбачені державною програмою підготовки будівників комунізму і захисників державності.

Основним завданням фізичної культури тих часів було тренування тіла, ігноруючи вікову традицію багатьох народів – духовно-моральну і тілесну єдність систем особистісного вдосконалення. При такому підході недостатньо реалізуються духовні цінності фізичної культури і не враховується, що фізичні здібності обмежені фізіологічними можливостями людського організму, а духовні – не мають обмежень.

Основні засади творення української системи тіловиховання сформулював Г. Ващенко: поєднання тіловиховання з розумовим, моральним, естетичним вихованням; вирішення за допомогою тіловиховання головних історичних завдань – створення незалежної соборної України, розбудова її господарства; історичним підґрунтям системи тіловиховання повинна стати історія і культура різних народів світу; поєднання тіловиховання із самовихованням особистості – усвідомлення цілей, завдань і сенсу фізичного виховання і на цій основі самостійні, без наказів і муштри, заняття духовним і тілесним вдосконаленням [2, с. 24].

Пріоритетною метою національної освіти України сьогодення, як зазначається у цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації», є створення умов для розвитку кожної дитини у заданому природою генетичному полі, використання принципів природовідповідності, дифе-

ренціації, індивідуалізації, народності, особистісної зорієнтованості тощо [1, с. 3].

На думку І. Бєха, поставлену мету може вирішити лише повернення до гуманізації виховання, яке проявляється у відмові від насильницьких, авторитарних методів у стосунках між вчителями і учнями; створенні умов кожному учаснику педагогічного процесу для повного розвитку своїх фізичних і духовних здібностей. Гуманістичні цінності освіти передбачають зміну авторитарно-дисциплінарної моделі навчання на особистісно зорієнтовану. Досліджуючи психологічні аспекти розвитку особистості школярів, І. Бєх зазначав, що особистісно зорієнтоване виховання продукує психологічну свободу дитини, а також виробляє іншу систему цінностей. Під час цього складається ситуація, при якій учень може розрахувати свої сили та дії, а також розвивати особисті творчі здібності. [1, с. 6].

Необхідність розробки проблем особистісно зорієнтованого фізичного виховання детермінується змінами у парадигмі при розбудові національної школи України, сучасними досягненнями психолого-педагогічної і методичної науки та досвідом роботи вчителів-новаторів, здобутками використання диференційованого та індивідуального підходу у навчально-виховному процесі, недостатнім рівнем здоров'я та фізичної підготовки учнів тощо.

З одного боку, розвиток школяра як суб'єкта природи висуває цілком нові завдання фізичного виховання, які пов'язані зі збереженням здоров'я, увагою до його тілесності, розвитку його природних потреб, здібностей, вихованням його екологічної освіти. З іншого боку, найважливішим компонентом фізичного виховання школяра, як члена суспільства, повинно бути процес соціалізації, дорослішання, становлення цілісної особистості.

На наш погляд, розробку проблеми особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні неможливо здійснити без всебічних знань про особливості розвитку дитини та без діалектичного підходу до багаточисельних даних, які отримані та накопичуються у фізіології, морфології, психології, антропології, генетиці, соціології та інших науках про людину. Найважливішим положенням є висновок про те, що фізичний розвиток, так само як і психічний, є результатом взаємодії соціального та біологічного.

Ми розглядаємо особистісно зорієнтований підхід у фізичному вихованні школярів, як навчально-виховний процес, що надає можливість кожному вихованцю усвідомити себе особистістю, відповідальним суб'єктом власного фізичного і духовного розвитку, і, спираючись на свої природні здібності, за допомогою різноманітних фізичних вправ самовиразитися, досягти успіху у навчальній і фізкультурній діяльності [7, с. 8].

Таке визначення дає більш точне та ємне уявлення про особистісно зорієнтований підхід, орієнтує у визначенні цілісної системи реалізації даного підходу у процесі фізичного виховання, який спрямований на формування та розвиток гармонійної особистості.

Аналізуючи і підсумовуючи наукові дослідження багатьох авторів [3, с. 154; 7, с. 8], можна визначити основні суттєві ознаки особистісно зорієнтованого фізичного виховання:

1. Поняття фізичного виховання з позицій особистісно зорієнтованого підходу трактується ширше, воно включає і навчання, і виховання, і самовиховання, самореалізацію, тобто єдність усіх процесів, які розвивають, пристосовують, формують особистість.

2. Особистісно зорієнтоване фізичне виховання передбачає дотримання сукупності умов: цілі діяльності, що усвідомлюються і виходять з наявного рівня фізичного і рухового розвитку дитини; моральні і духовні цінності що культивуються і допомагають саморозвитку і самореалізації особистості; рівень розвитку фізичних і рухових здібностей, який визначає особистісно і соціально значимі способи поведінки учнів, шляхи досягнення намічених еталонів фізичної діяльності.

3. Для вирішення довічної суперечності між тим, що потрібно суспільству, і тим, що необхідно індивідуу варто культивувати цінності здорового і пропорційно розвинутого тіла з високим рівнем працездатності.

4. Необхідно розглядати людину як складну біологічну систему, що розвивається. Але в умовах особистісно зорієнтованого фізичного виховання потрібно не нав'язувати особистості шляхи її розвитку, а створювати якомога більше умов і можливостей для її саморозвитку в межах вікових й індивідуальних норм фізичного розвитку і особистісних цінностей.

5. Оптимальний фізичний розвиток особистості визначається цільовою детермінацією. Роль цілей можуть виконувати потреби Держави (виконання державних комплексних тестів фізичного і рухового розвитку), особисті уподобання (вибір виду улюблених фізичних вправ), виправлення недоліків фізичного розвитку (постави, зайвої ваги, дисгармонії розвитку фізичних якостей) тощо.

Узагальнюючи досвід роботи педагогів, які працювали над технологією особистісно зорієнтованого навчання (С. Подмазін [6, с. 136], І. Якиманська [8, с. 114]), а також, виходячи з основних принципів, ознак і завдань особистісно зорієнтованого фізичного виховання, можна визначити, що ключову роль в організації особистісно зорієнтованого фізичного виховання відіграє надана учневі можливість вибору для нього як суб'єкта діяльності певних засобів просування до визначеної мети. Так, наприклад, засобами розвитку загальної витривалості може бути як довготривалий біг у повільному темпі, так і стрибки на скакалці або рухливі ігри. Саме постійне тренування здатності до вільного вибору і відпо-

відальності за його реалізацію – найбільш сприяє становленню морально розвиненої особистості учня.

Виходячи з вищевикладеного, можна визначити основні завдання особистісно зорієнтованого підходу у фізичному вихованні школярів:

- врахування та розвиток індивідуальних творчих, пізнавальних і фізичних здібностей кожної дитини;
- максимальне виявлення, ініціювання, використання індивідуального (суб'єктивного) досвіду учня;
- виховання потреби у самовдосконаленні та саморозвитку особистості;
- формування індивідуального стилю діяльності, яка зорієнтована на потенційні можливості кожного суб'єкта, на задоволення його потреб і запитів [7, с. 15].

Ми вважаємо, що оптимальним способом реалізації особистісного підходу у фізичному вихованні є можливість зробити його сферою самоствердження особистості дитини, її соціалізації, засобами фізичної культури і спорту.

Висновки і пропозиції. Вищезазначені історичні та теоретичні положення особистісно зорієнтованого підходу, які отримали певне визнання в педагогічній науці, а також особливості фізичного і психофізіологічного розвитку школярів, лягли в основу розробки власної системи реалізації особистісно зорієнтованого підходу у процесі фізичного виховання молодших школярів.

Проаналізувавши історичні аспекти становлення особистісно зорієнтованого виховного процесу зазначаємо, що він розкриває та актуалізує внутрішні резерви здоров'я школярів; передбачає ставлення до дитини як до свідомого суб'єкта діяльності, здатного створити особисту систему цінностей; реалізується через діяльність, яка має не лише зовнішні спільні атрибути, а й своїм внутрішнім змістом передбачає співпрацю, саморозвиток суб'єктів виховного процесу, виявлення їх особистісних функцій.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми використання особистісно зорієнтованого підходу у навчанні та вихованні дітей та молоді. Подальшого наукового аналізу потребує дана система у навчанні і вихованні дітей різного віку та студентської молоді.

Список літератури:

1. Бех І. Д. Інваріанти особистісно орієнтованого підходу до виховання дитини / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2001. – № 2. – С. 3-8.
2. Ващенко Г. І. Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру / Г. І. Ващенко – Мюнхен: Авангард, 1956. – 54 с.
3. Дубогай О. Д. Особистісно-орієнтовані підходи у фізичному вихованні школяра / О. Д. Дубогай // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Фізична культура, спорт та здоров'я нації» – Вінниця. – 1998. – С. 32-36.
4. Лесгафт П. Ф. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста / П. Ф. Лесгафт // Избр. пед. соч. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1952. – Т. 2. – 336 с.
5. Пангелова Н. Є. Історія фізичної культури: навч. посібник / Н. Є. Пангелова – К., 2011. – 327 с.
6. Подмазін С. І. Личностно-ориентированное образование: Соц.-философ. исследования / С. И. Подмазін – Запорожье: Просвіта, 2000. – 250 с.
7. Фролова Н. О. Особистісно зорієнтований підхід у фізичному вихованні молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.07 / Н. О. Фролова. – НПУ імені М. П. Драгоманова, – Київ, 2003. – 21 с.
8. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская – М.: Сентябрь, 1996. – 96 с.

Базилевич Н.А.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

Исследованы этапы формирования нового лично ориентированного подхода в физическом воспитании школьников. Проанализирована система физического воспитания начиная с ранних этапов развития людской цивилизации, концепции духовных школ Древнего Востока. Раскрыта сущность принципа природосоответствия воспитания как основы формирования духа и тела. Проанализированы основы создания украинской системы теловоспитания, ее историческое обоснование, объединение теловоспитания с самовоспитанием личности. Определены основные существенные признаки, принципы и задания лично ориентированного физического воспитания школьников.

Ключевые слова: физическое воспитание, лично ориентированное воспитание, школьники, гуманистический подход.

Bazylevych N.A.

Pereyaslav-Khmelnytsky Gregory Skovoroda State Pedagogical University

HISTORICAL ASPECTS OF PERSON ORIENTED APPROACH IN SCHOOLCHILDREN PHYSICAL EDUCATION

Summary

The formation of new phases person oriented approach to physical education schoolchildren. Analyzed the system of physical education from the early stages of human evolution, the concept of religious schools Ancient East. The essence of the principle of nature compliance education as a basis for the formation of mind and body. Analyzed the basic principles of creating Ukrainian system, it is historical background, a combination of self-education body teaching a personality. The basic essential features, principles and objectives person oriented physical education schoolchildren.

Keywords: physical education, person-oriented education, schoolchildren, humanistic approach.